

ZA GREGORČIČEVO SOČI ob njeni 110-letnici in obletnici tabora v Šempasu

SOČI (Z 1879) je Gregorčičeva *confessio generalis* – prav kot sta to Duma ali Kurent. Velja za eno najlepših, najboljših, najbolj rodoljubnih slovenskih pesmi – celo za politično!

Vanjo je pesnik zgostil vso svojo skrb za usodo ogroženega obmejnega slovenstva, za njegovo svobodo, ponos, ozemlje → vse z resničnim artističnim mojstrstvom!

Toda – zgostil je vanjo tudi ves svoj bivanjski nemir, vso svojo nemoč, življenjsko razklanost, eksistenčno, človeško bol! Svoje sinjine in temine! Proti koncu je celo zapisal (zmogel) svoj uporni, kaj malo duhovniško pokorni, ponižni in pomiritveni moto: Ne stiskaj v meje se bregov! – v meje ukazane in dovoljene! Te prikrivane intimne resnice niso razbrali. Ali pa jo je morda vendarle F. Levce in jo prikriil v sintagmo »duševni razpor«? Splošno se je vedelo (videlo), da je Gregorčičeva vsakdanja resnica drugačna: mirno ostati med bregovoma, znotraj, ubogati in smeti le tisto, kar se sme, iti do tja, do koder je varno in dovoljeno in nič dalj, ravnati, kot se spodobi. Gregorčič se je temu uklonil, upognjenost potrjuje priznanje prijatelju, da »nesem za svet in da svet ni zame« (Gruntarju okt. 1878), toda ob izidu Poezij je vendar zmogel tudi drugačne besede: »Zdi se mi, da jim ni toliko knjiga spotakljiva, nego to, da prihaja od duhovnika, to jim zadaje nek strah!« (Levcu jul. 1882).

O Soči in svoji »zaljubljenosti« vanjo je pisal prijatelju Vrhovniku. In ravno on nas je – žal skoraj povsem preslišan – že v LZ 1915 opozoril, da »je imela pesem Soči v omenjenem rokopisu (op. gre za rokopis P I, NUK, Ms 607, ki mu ga je Gregorčič podaril leta 1901) na koncu še dva verza« (334), da torej znano, objavljeno besedilo ni popolno, da mu nekaj manjka – in to zadnja dva verza, ki se ju je pesnik odrekel! Pregled izdaj, izborov in antologij Gregorčičevih pesmi pokaže, da manjkata do danes. Urednik ZD I (Ljubljana 1947) F. Koblar je nanju opozoril v opombah, obšel ju je v svoji znani monografiji o pesniku (Ljubljana 1962) pa tudi v vsekakor najbolj popularnem izboru Gregorčičevih pesmi (Celje 1961).

Ta verza sta: NA ZEMLJI TVOJI TUJCEV TROPI/NAJ NE DOBODO NI – GROBOV! V navedenem rokopisu, katerega del kaže Erjavčeve popravke, sta verza dana v oklepaje in večkrat s črnilom prečrtana; zadnji besedi je pesnik prečrtal skoraj vsako črko; beseda »zemlji« je podčrtana!

Slušatelji seminarja profesorja B. Paternuja smo bili v šol. l. 1970/71 nanju opozorjeni, vgradil ju je tudi v svojo interpretacijo, ki je, kot vem, do danes še ni objavil, ki pa ji sledi tudi tole razmišljanje.

Človeka prečrtano predvsem zgrozi: kako strašna je lahko stiska! Samo slutiš, koliko so jo pogojevali in poglabljali splošna družbena klima, pesnikov poklic, različne ideološke omejitve in prisile – o čemer pričajo mnoga mesta v objavljenih pismih. Toda vse izdaje sledijo prvi objavi in še naslednjim, ubogajo torej pesnikovo voljo (?) in Soči ponatiskujejo brez prečrtanih verzov; ker z njima ne seznanjajo niti v opombah, ostaja bralec brez celovite in še kako vznemirljive informacije! Tako Soči znamo na pamet,

tako jo slišimo po proslavah, tako smo nazadnje poslušali v Sempasu, ob obletnici tabora, kjer so tudi dozorele ideje za tole pisanje!

Interpretaciji (najprej šolski), ki hoče in mora biti celovita, natančna, ki izhaja iz vseh dejstev in ji ni nobeno ovira, ki raziskuje še dalje, da bi razvila številne in zanimive konotacije v bralcu – prečrtano ne sme uiti, zaradi česar je treba seči tudi po Zbranem delu! Da ne bi česa spregledali ali prehitro in napačno zaključevali! In tako se sproži niz vprašanj, ki jih zastavlja le celovito besedilo (torej interpretacija, ki verza upošteva), odgovori nanje pa svetlijo temine labirintov v usedlinah naših zaznav: zakaj le ju je pesnik sploh dopesnil? kakšno je bilo ozadje? morebitne pobude? zakaj ju je potem prečrtal ali moral prečrtati? čemu rokopisa ni preprosto uničil oz. ga prepisal in tako za vse večne čase zabrisal sledi za svojimi grešnimi mislimi? kako da se je Erjavec s tem strinjal? bi se mi tudi? je še kje v rokopisu toliko radikalen poseg? se je Gregorčič ustrašil reakcij na to, kar se mu je (hote?) zapisalo, in to je bilo nekaj, kar se ne duhovniku ne človeku ne bi smelo: odrekanje groba mrtvem, torej temeljne človeške pravice, enakosti v smrti, odrekanje krščanskega usmiljenja in odpuščanja, tistemu, ki ogroža skupno sveto? Zapisalo se je maščevanje, neodpuščanje, groznja, sveta jeza – vse, kar je človeku razumljivo, ni pa v skladu s pridigano moraliko! Vemo, kako je nihal v sebi med upom in ob(brez)upom, med sklonjenostjo in pokončnostjo, med želeti in smeti, med svetom in celico! Vemo, kako bi se rad zravnal, in da je to poizkušal, kako je vseskozi, čeprav skrivaj, ubiral pota proti svetlobi – morda tudi v ljubezni? – kako se je zaradi različnih pritiskov, dvomov in bivanjskih strahov nenehno odrekal posvetnemu, kako se je zaprl v kletko, se skrnil za kuto, v varno zavetje, kako je pred svetom zagrinjal zastore – čeprav jih zagrnili ni nikoli!

Ko je pripravljaj svoje Poezije, je »najbolj gledal na to, da bi ne bil proti veri in proti nramnosti« (SN 16. 5. 1885), toda kasneje je odklonil Mahničovo vabilo za spravo, je zmogel ponosno kretnjo in držo in »ne« – tako kot v prečrtanih verzih! Kot da bi hodil navzgor, ven, po sebe! Po izhode – pa je znova in znova »scagal«!

Za vse to vemo, premalo pa za tisto, kar za javnost ni bilo – tudi za črtana verza! Lotiti se moramo novega, celovitega branja, razbiranja, ki ne pesniku ne Soči ne bo ničesar odvzelo, ampak bo šele razprlo resnično bistvo in pretresljivo človeško jedro neke usode!

Sele z vsemi 72 verzih spregovori Soči celovito, o vsem: *najprej* o navzdol obrnjenem, ugreznjenem loku neke poti, ki vodi od svetlih mladostnih ver in upanj navzdol v temnejše globine nemirov, dvomov, stisk, porazov in brezupanj, da bi se na neki točki znova pognala v svetlejši revolucionarni radikalizem, ki s popolnim koncem doseže Jenkovo Na zbiranje, če ga celo ne preseže – v krvavo maščevalnost, v kazen in odrekanje groba; *potem* pa o istem tudi s sijajno arhitektoniko, zamišljeno triadično (s tezoantitezo in sintezo), tridelno (s kar simetrično razporejenimi verzih 28-16-28), s čimer se pred nami odpira nov življenjski triptih, s svetlejšima kriloma in temačnejšo sredino, Prešernov model upa-ob(brez)upa – in upora, le pregneten z drugačno človeško izkušnjo, zatrto in zablokirano od zunaj in znotraj in upesnjen s svojsko pesniško govoricó.

Gregorčič je pesem štel, kot poroča Vrhovnik, med »svoje najčvrstejše porojenke« in je, po I. Gruntarju, dvomil, da bi zmogel ustvariti »še kaj tako krepkih«. Tudi kritiki so jo ocenjevali kot najboljšo, Mahnič kar kot »mojstrsko« – ne da bi seveda vedeli, kako naj bi se končala! Je Gregorčič to hotel? Če je, potem bi bilo nekaj podobnega kot s Krstom, ko se je mislilo, da se je Prešeren vendarle spreobrnil! Zgolj slutimo ob tem

lahko, zakaj je črtal, sunkovito, z grozo ali srdom v duši! Morda ni rokopisa uničil zato, da bi komu vendarle lahko izpričal svoj pogum, svojo notranjo svobodo, pokončnost, svoj zatajevani polet nad ozka bregova! Da bi, četudi pod črtami, preživel priznanje, koliko grozen je zmozel biti v svojem neodpuštljivem srdu nad nečloveškim, nad omejevalnim, raznarodovalnim, nad tujstvom – zemlje lačnim! Kako naj bi le odpustil! Kljub grozi!

Soči je nagovor resnici v sebi, svojemu kljubovalnemu jedru, reki v sebi, in poeziji v sebi, Soči, domovini... sebi v vseh stiskah in revah, v nevihtah duha in hrepenenjih srca, svojim trem barvam, sebi obupujočemu in hkrati upirajočemu se. Soči je upesnjena drama z grozljivim vrhom v koncu, z zanikanjem in odrekanjem prastare pravice do groba, do mirne smrti, je drama o dilemah dvomečega in trpečega intelektualca v puščavi kranjske duhovne in človeške revščine, je krik po svobodi, po človečnosti, ki zmore tudi kazen. Soči je prav pri koncu najbolj pogumno premagovanje kreontovstva v sebi in zunaj sebe, je katarza, je iskanje Antigone in drugačne ljubezni.

»Vse življenje sem sanjal pesniške sanje – dim! Kdo porajta zanje!« je zagrenjen pisal Vrhovniku (sept. 1902). Prav res, le kdo! Čas je, da prečrtano spustimo v svojo človeško pokončnost, v celovit premislek, da izgovorimo, dorečemo, dopesnimo! Da bi boljše in pravičnejše doumeli sporočilo pesnikove groze! Da bi vsaj sto let kasneje izpolnili zatrto željo – da bi nas osvetlil zatajevani pogum, upor človeka, njegova neizrečena svoboda! Bi bilo to oskrunjenje?

Sem za to, da zbrisemo oklepaje in črtice, da osvobodimo besede kletke, da se do konca odpremo koncu te brez dvoma najbolj pretresljive človekove izpovedi!

Marjan Strancar
Nova Gorica

Bibliografija

BIBLIOGRAFIJA del o teoriji pouka slovenskega jezika in književnosti v osnovni in srednji šoli 1977–1987

Jože Zupan: **Vloga mentorja pri tekmovanju za bralno značko.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 6, str. 240–ov. III.

Marica Nakrst: **Motivacija učencev 8. razreda za branje Bevkovega romana Kaplan Martin Čedermac.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 1, str. 31–33.

Olga Kunst Gnamuš: **Jezikovna vzgoja v osnovni šoli je pomanjkljiva.** Sodobna pedagogika 1981, št. 1–2, str. 49–55.

Ignac Kamenik: **Mediatečna vzgoja v srednjem usmerjenem izobraževanju.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 2, str. 29–30.

Martina Šircelj: **Vsebinske in organizacijske osnove delovanja šolske knjižnice – mediateke.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 2, str. 31–34.

Štefan Požlep: **Funkcija in oprema mediateke v šoli.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 2, str. 34–35.

Dora Gobec, Alenka Kozinc: **Individualno delo učencev v mediateki – primer medpredmetne povezave po metodi projekta.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 2, str. 45–55.

Franček Bohanec: **Idejne in estetske razsežnosti literarne vzgoje.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 3, str. 3–6.

Stjepko Težak: **Vidiki povezovanja pouka književnosti, jezika in izražanja (sporočanja).** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 3, str. 7–11.

Breda Rant: **Dialektična interakcija med učencem, učiteljem in berilom.** Vzgoja in izobraževanje 1981, št. 3, str. 12–14.